

ЯВИЩЕ БІЛІНГВІЗМУ В УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ СІМ'ЯХ

THE PHENOMENON OF BILINGUALISM IN UKRAINIAN-TURKISH FAMILIES

Фещан Т.І.,

orcid.org/0009-0006-8714-4681

викладач

Стамбульського університету, Туреччина,

аспірантка кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Статтю присвячено явищу двомовності, або білінгвізму, в українсько-турецьких сім'ях. Білінгвізм потрактовано як складний соціолінгвальний феномен, що полягає в здатності людини висловлюватись двома мовами. Закцентовано на тому, що потреба дослідження цього явища актуалізувалась у період повномасштабного російського вторгнення в Україну, коли посилювались міграційні процеси, зросла кількість українців, які виїхали в інші країни, у тому числі й у Турецьку Республіку. У країні поселення національне самоусвідомлення нерозривно пов'язане з мовою. У дослідженні наведено результати опитування «Мова українців Туреччини», проведеного у вересні 2023 року. В анкетуванні взяли участь 657 респондентів, які проживають на території Турецької Республіки і походять із усіх регіонів України. Віковий діапазон опитаних – від 15 до 75 років. Підтверджено можливість співіснування української і турецької мов у міжетнічних українсько-турецьких сім'ях. Визначено умови для збереження української мови в дітей, які перебувають у турецькомовному середовищі. За допомогою соціолінгвістичного і психолінгвістичного підходів виявлено, що велика частина українських мігрантів у Турецькій Республіці намагається зберегти українську мову у своїх родинах, відчуває моральний обов'язок передавати її наступним поколінням. На підставі анкетування з'ясовано, що функціонування української мови у змішаних шлюбів великою мірою залежить від докладених зусиль матері, а основним українським мовним середовищем для дітей залишається сім'я. У дошкільному віці мова матері є домінуючою. Згодом, у шкільному віці, починає переважати мова соціуму. Засвоювати українську мову діти-білінгви мають змогу в суботніх і недільних школах, у дитячих літніх таборах при українських громадських організаціях. Перспектива подальших студій полягає в комплексному вивченні двомовності в сучасному комунікативному просторі Турецької Республіки.

Ключові слова: українська мова, соціолінгвістика, білінгвізм, двомовність, мовне середовище, українсько-турецька сім'я.

The article is devoted to the phenomenon of bilingualism in Ukrainian-Turkish families. Bilingualism is interpreted as a complex sociolinguistic phenomenon, which consists of the ability of people to express themselves in two languages. Emphasis is placed on the fact that the need to study this phenomenon was actualized during the period of the full-scale Russian invasion of Ukraine, when migration processes intensified, the number of Ukrainians who migrated to other countries, including the

Republic of Turkey, increased. In the country of settlement, national self-awareness is inextricably linked to language. The study provides the results of the «Language of Ukrainians in Turkey» survey conducted in September 2023. 657 respondents who live on the territory of the Republic of Turkey and come from all regions of Ukraine took part in the survey. The age range of the interviewees is from 15 to 75 years. The possibility of the coexistence of Ukrainian and Turkish languages in interethnic Ukrainian-Turkish families has been confirmed. The conditions for preserving the Ukrainian language among children living in a Turkish-speaking environment have been determined. With the help of sociolinguistic and psycholinguistic approaches, it was found that a large part of Ukrainian migrants in the Republic of Turkey try to preserve the Ukrainian language in their families, feel a moral obligation to pass it on to the next generations. Based on the questionnaire, it was found that the functioning of the Ukrainian language in mixed marriages largely depends on the mother's efforts, and the family remains the main Ukrainian language environment for children. At preschool age, the mother's language is dominant. Later, at school age, the language of society begins to prevail. Bilingual children can learn the Ukrainian language in Saturday and Sunday schools, in children's camps in Ukrainian public organizations. The perspective of further studies consists of the comprehensive study of bilingualism in the modern communicative space of the Republic of Turkey.

Key words: the Ukrainian language, sociolinguistics, bilingualism, language environment, Ukrainian-Turkish family.

Постановка проблеми. Унаслідок міграційних процесів та розширення українських громад у світі актуалізувалося питання функціонування української мови в полікультурному середовищі, оскільки проживання українців за кордоном, безперечно, детермінує необхідність опанування на певному рівні та вживання іншої мови й водночас

змінює межі та сфери використання рідної української мови.

Тема двомовності посідає важливе місце у працях зарубіжних і вітчизняних мовознавців, особливо явище українсько-російської двомовності, яке частотне в мовному просторі України. Проте співіснування української мови з іншими мовами,

зокрема з турецькою, теж має тривалу історію. І це питання наразі недостатньо висвітлене та має підґрунтя для широких дослідницьких перспектив [1, с. 148]. З огляду на це проблематика дослідження є **актуальною**.

Формулювання цілей статті. Мета нашої розвідки – проаналізувати явище українсько-турецького білінгвізму, або двомовності, визначити умови для збереження української мови в дітей, які перебувають у турецькомовному середовищі.

Для реалізації окресленої мети було використано соціолінгвістичний та психолінгвістичний підходи, а також такі методи аналізу: спостереження та анкетування. У межах соціолінгвістичного підходу розв'язано проблему вибору мови спілкування дітей-білінгвів українсько-турецьких сімей у різних комунікативних ситуаціях, вивчено мовленнєву комунікацію білінгвів в умовах контакту з представниками різномовних спільнот та питання взаємовпливу української і турецької мов. У рамках психолінгвістичного підходу проаналізовано мовленнєву діяльність суб'єкта раннього білінгвізму, детерміновану перебуванням і життєдіяльністю у двомовному культурному середовищі [2, с. 108].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблеми двомовності свої праці присвятили такі українські мовознавці: Л. Масенко, О. Сербенська, В. Брицин, Б. Ажнюк, Н. Шумарова, І. Цар, Н. Матвеева, Н. Совтис [3] та ін. Серед іноземних лінгвістів, які досліджували явище багатомовності, виокремимо А. Мее, О. Есперсена, У Вайнрайха та ін.

Унаслідок міжмовної взаємодії виникає білінгвізм – поширене явище у багатьох країнах світу, що залежить від специфіки мовного взаємодіявання. У сучасному мовознавстві подано велику кількість визначень поняття білінгвізму (від лат. *bi* «два» і *lingva* «мова») як виду двомовності. У Вайнрайха двомовністю називає практику поперемінного використання двох мов, а тих, хто нею користується, номінує двомовними особами [цит. за: 4, с. 9]. Д. Едвардс дає широке тлумачення білінгвізму, вважаючи білінгвом кожного, хто знає хоч якісь іноземні слова [5, с. 55]. В енциклопедії «Українська мова» явище білінгвізму потрактовано як «практику індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [6].

М. Кочерган вважає, що при двомовності, або білінгвізму, дві мови співіснують в одному колективі, який користується цими двома мовами в різних комунікативних ситуаціях, що зале-

жать від соціальних ситуацій та інших параметрів комунікативних актів [7, с. 327]. А. Загнітко наводить таку дефініцію білінгвізму: «1) вільне володіння двома мовами (діалектами) і здатність особи або групи осіб користуватись цими двома мовами для забезпечення комунікативних потреб; 2) реалізація здатності користуватись почергово двома мовами; практика почергового спілкування двома мовами; практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах; у вузькому значенні – більш чи менш вільне володіння двома мовами: рідною й нерідною; у широкому значенні – відносне володіння другою мовою, здатність користуватися нею в певних сферах спілкування [8, с. 58–59]. На думку Л. Масенко, за ступенем поширення варто розрізняти індивідуальну та колективну (масову) двомовність [4, с. 8]. Більшість дослідників білінгвізму вважають, що зазвичай дві мови, якими послуговується людина, перебувають у неоднаковому становищі. Ступінь володіння другою мовою може бути різним [4]. Чинниками розвитку білінгвізму слугують міжнаціональний склад сім'ї, переїзд в іншу країну, а бажання батьків розвивати свою дитину і, зокрема, дати їй у майбутньому якісну освіту та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашій розвідці аналізуємо явище двомовності в міжетнічних сім'ях Турецької Республіки, тобто українсько-турецьких. За даними Посольства України у Турецькій Республіці, число українців, які постійно чи тимчасово проживали на території Туреччини до 24 лютого 2022 року, становило 38 тисяч осіб. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну до Турецької Республіки в'їхало понад 844 тис. наших співвітчизників, проте станом на грудень 2023 року більшість із них виїхала до третіх країн чи повернулася на Батьківщину. Наразі кількість українців, які залишилися на тимчасове проживання в Турецькій Республіці, складає близько 23 тис. осіб. Серед представників української громади Туреччини більшість складають жінки молодого та середнього віку, які одружені з громадянами Туреччини. Лише частина з них є соціально активними. Інші (особливо з числа тимчасово переселених осіб) через сімейні, матеріальні чи інші обставини не беруть участі в громадському житті місцевих українців [9].

У країні поселення етнічне чи національне самоусвідомлення стає ще більше пов'язаним із мовою, ніж удома. Мова в цьому випадку виступає не лише елементом, який зв'язує з колиш-

нім життям, а є її часткою цього самого життя [10, с. 155]. Соціолінгвісти акцентують увагу на символічній ролі мови як основного складника етнокультурної ідентичності. Б. Ажнюк зазначає: «Від наймолодшого віку наша мова поєднується в нашій уяві з нами самими, з тими, кого ми любимо, з родичами, друзями і сусідами, з нашим прапором, нашою країною, з нашими культурними цінностями і традиціями, з нашими істинами. Таке поєднання є далеко не завжди свідомим, але його можна зробити свідомим. Тоді символічна роль мови набуває політичного значення й такої потенційної сили, що стає одним з найпотужніших мотивувальних факторів людської поведінки» [10, с. 161].

Відповідно до Конституції Турецької Республіки єдиною державною мовою, обов'язковою для вивчення усіма громадянами країни, є турецька. Вивчення мов нацменшин відбувається, в першу чергу, у рамках діяльності культурно-освітніх громадських організацій, які забезпечують також культурно-освітні та інформаційні права нацменшин (бібліотеки, електронні ЗМІ, школи, гуртки, художні колективи) [9].

Українська мова, як і більшість інших мов національних меншин, не здатна конкурувати в діаспорі з турецькою мовою. Тому важливою умовою збереження української мови в дітей та дорослих є відокремлення тих середовищ та ситуацій, з якими вона пов'язана. Однією з головних педагогічних проблем у мовному вихованні є співвідношення примусу й переконання, особливо в дитячому та підлітковому віці, коли формується особистість і приходить усвідомлення своєї інакшості від решти ровесників [10, с. 190–191]

Досить часто можемо бути свідками дитячих запитань із українсько-турецьких сімей: «Чому усі мої друзі кличуть маму *«anne»*, а я повинен кликати *«мамо»*?» У цій ситуації дуже важливо знайти чинники, які могли б мотивувати дитину та дати їй можливість відчувати свою інакшість із позитивного ракурсу.

У більшості українсько-турецьких сімей у вихованні дітей спостерігається двомовність [11, с. 39]. Значна частина українських діаспорянок намагається від народження створити для дітей українськомовне рідне середовище, таким чином дитина з перших днів свого життя чує дві мови: українську мову від матері, турецьку – від батька та турецьких родичів [12]. У дошкільному віці мова матері є домінантною, адже найбільше часу з дитиною проводить саме мама. Згодом, у шкільному віці, починає переважати мова соціуму. Тоді українська мова стає засобом спілкування вузького кола людей, водночас

стає засобом ізоляції в родинному колі. На думку Б. Ажнюка, у процесі шкільного навчання комунікативна сфера дитини стрімко розширюється, і українська мова, що обслуговує насамперед родинні потреби, стає все менш придатною для обговорення різного роду інтелектуальних, професійних тем тощо, відчувається брак термінології [10, с. 191]. Для того, щоб створити умови однакового володіння дитиною двома мовами, необхідно обов'язково дотримуватися принципу «одна людина – одна мова». Згідно з цим принципом хтось один із батьків говорить однією мовою, а інший – іншою або «одна ситуація – одна мова», якщо це міграційні сім'ї. Як наслідок – дитина у підлітковому віці вільно розмовлятиме двома мовами [13].

Як зауважує засновниця мережі дитячих білінгвальних садків О. Мінгова, дуже важливо, щоб кожен із батьків весь час розмовляв із малюком своєю рідною мовою. У двомовних сім'ях дитина чує дві мови з народження й починає їх вивчати одразу, оскільки цими мовами розмовляють її батьки. У ранньому віці у дитини може бути плутанина і вона змішуватиме мови, але з часом ця плутанина зникне і вона зможе легко перемикатися з однієї мови на іншу залежно від свого співрозмовника. За словами лікаря-логопеда Ю. Жихаревої, непоодинокими є випадки (скоріше частими), що у дітей-білінгвів може бути затримка у мовленні. Ця складність полягає у тому, що дитина потребує більше часу на поповнення лексичного запасу й опанування граматичних конструкцій для засвоєння двох мов [14].

У шкільному віці двомовні діти говорять мовою країни, у якій живуть (у нашому випадку – турецькою), а українську мову засвоюють самостійно. Наведемо приклад із життя українсько-турецької сім'ї, де мати Вікторія К. принципово розмовляла із сином українською мовою. Турецькі родичі побоювались, що дитині буде важко контактувати із турецькими ровесниками в школі, оскільки в дошкільному віці в хлопчика переважала українська мова. Йдучи до школи, він вживав тільки елементарну побутову турецьку лексику. Під час навчання в школі турецька мова почала переважати. І через декілька місяців рівень користування турецькою мовою зрівнявся з українською. Після цього вже матері потрібно було виявляти неабиякі педагогічні здібності та мотивувальні чинники, щоб втримати рівень української мови дитини на рівні вільного користувача. Зараз 18-річний юнак вільно спілкується не лише українською та турецькою, але й англійською і німецькою. Адже доведено, що діти-білінгви, як правило, краще навчаються та засвоюють іноземні мови.

Ще один приклад із сім'ї українки Марини П., матері одинадцятимісячного хлопчика, яка від народження розмовляє з сином українською мовою. Батько – турок, відповідно, розмовляє турецькою. У своєму ранньому віці дитина вже розрізняє обидві мови і реагує на них відповідно. Коли мама йому каже українською «тосі-тосі», а батько турецькою «alkış» (тур. «тосі-тосі»), хлопчик виконує одні й ті ж рухи. При вихованні дитини-білінгва не потрібно боятися проблем, треба лише враховувати індивідуальні особливості дитини.

У випадку традиційної українсько-турецької сім'ї мати розмовляє з дитиною українською, а батько – турецькою мовою. Це вимагає від матері особливих стратегій, як уже зазначалося вище, особливо у підлітковому віці, коли приходить усвідомлення іншості порівняно зі своїми ровесниками [10, с. 189–191]. Для прикладу розглянемо ситуацію в ще одній українсько-турецькій сім'ї, де батько дитини спілкується з нею тільки турецькою, а мати – тільки українською мовою. У 2,5–3 роки хлопчик будував речення, де використовував і українські, і турецькі слова. Наприклад, «білий *kuyruk var*», тобто «є білий хвіст». Будував структуру турецького речення з українським прикметником «білий»; «мультик *izleyeceğim*» – «дивитимуся мультфільм»; «*ben morozivo yiyeceğim*» – «я їстиму морозиво». Згодом, за словами мами Вікторії Б., був період, коли хлопчик утворював турецькі дієслова, за допомогою суфіксів / закінчень українських дієслів. Наприклад, «*izletti*» = «дивитися» (*izlemek* – тур. дивитися). Він використовував корінь турецького дієслова «*izle*» + «*ti*» суфікс інфінітива в українській мові. «Коклати» – «нюхати» (*koklamak* – тур. нюхати; «Я хочу квіточку коклати»). Варто зазначити, що дитина будувала структуру саме турецького речення, в якому дієслово вживається в кінці речення, але із суфіксом українського інфінітива. Зараз, коли хлопчикові вже 4 роки, він майже не міксує, вільно розділяє дві мови. Хоча бувають випадки, коли він схвилюваний і хоче щось швидко пояснити чи розповісти, то в українські речення може вставляти турецькі слова.

Інший приклад стосується дитини, якій 3 роки і 7 місяців. Хлопчик відвідує турецький дитячий садок. За словами його мами Світлани Г., до моменту відвідування садка в хлопчика переважала українська мова, оскільки найбільше часу він проводив із мамою. Тепер у нього помітно почала переважати турецька мова. Хлопчик почав міксувати мови. Це не дивно, оскільки дитина більшу частину свого часу перебуває із

ровесниками й педагогами у турецькомовному середовищі, тому й турецька мова вийшла на перше місце. Наприклад, «*мама, зубки temizlemek lazim*» («мамо, потрібно чистити зубки»); «*Стамбула gideceğiz*» («поїдемо до Стамбула»); «*Sen na robotu, a я до школи*» («ти на роботу, а я до школи»); «*Ben kasha istiyorum*» («я хочу кашу»). Часто на запитання українською мовою дитина відповідає турецькою.

Хлопчик-білінгв (9 років), який професійно займається спортом, в українських реченнях використовує спортивну лексику турецької мови, тому що пригадати український відповідник йому складно. Наприклад, «*Я їду на turnuva*» («Я їду на змагання»); «*Я граю у milli takimda*» («Я граю у національній збірній»). Як зазначає мати Олена З., дитина сама також визнає, що під час матчу українських команд їй не вистачає лексики, щоб вболівати українською мовою на бажаному рівні.

Якщо двомовності в українській діаспорі Турецької Республіки ще не достатньо досліджене. Вибір мови спілкування насамперед залежить від регіону походження українських мігрантів. Вихідці із заходу України зазвичай спілкуються українською, а з інших областей – російською або суржиком. Однак, є й фактори, які стимулювали українців у Туреччині (проте не всіх) спілкуватися українською. Серед чинників науковці виокремлюють такі: події на Майдані та початок війни на сході України; формування українських організацій і спілок, де створюють українськомовне середовище та заохочують спілкуватися українською [15, с. 53].

Останнім часом, особливо після повномасштабного вторгнення росії в Україну, гостро постало питання мови серед української громади (з огляду на те, що до 2022 року мовна ситуація була не втішна, тобто не на користь української мови). Крім двомовних книг, українські організації в Туреччині почали створювати двомовні розвивальні ігрові картки для дітей раннього віку. За допомогою такого наочного матеріалу діти-білінгви засвоюють лексику одночасно двома мовами. Наприклад, малюнок яблука та підпис до нього «яблуко – *elma*», собаки – «собака – *köpek*» та ін.

Стосовно навчання дітей української мови, то ключову роль відіграють українські суботні й недільні школи, які діють при кожній українській громадській організації, а також дитячі літні табори, де діти можуть знаходити нових друзів та практикувати розмовну українську мову з однолітками [11, с. 40].

Для того, щоб виховати білінгва, дуже важливо, щоб, окрім мови, він вивчав культуру мовного середовища. Потрібно знайомити дитину із національним менталітетом, культурними традиціями України, святами, кухнею [13]. Діти українців Туреччини переважно виростають білінгвами (на жаль, велика кількість українців обирає для своїх дітей російську мову разом із турецькою), опановують й інші мови протягом навчання в школах та університетах. Хоча є й такі випадки, коли діти українців дуже далекі від української мови та культури. Щоб не переважувати своїх дітей і себе додатковими заняттями, батьки віддають перевагу тільки турецькій мові. Українська мова для їхніх дітей є іноземною, або вони її взагалі не знають. Часто така ситуація пов'язана з тим, що самі мігранти не знають української мови, оскільки, знаючи лише російську, не можуть навчити дітей української [15, с. 198]. Належна мовна політика «може стати важливим інструментом для підтримки культурного розмаїття, збереження мовних спадщин і розвитку світової спільноти» [16, с. 72].

У вересні 2023 року ми провели опитування «Мова українців Туреччини», в якому взяли участь 657 респондентів, що проживають на території Турецької Республіки і походять із різних регіонів України. Віковий діапазон – від 15 до 75 років.

На запитання «Якою мовою Ви спілкуєтеся зі своїми дітьми?» відповіді розподілилися так: тільки українською мовою спілкуються 30% опитаних українців Турецької Республіки, українську і турецьку мови використовують у мовленні 17,5%, турецьку і російську – 5,8%, українську і російську – 18%, тільки російську – 3,8%, тільки турецьку – 1,4%, одночасно українську, російську та турецьку використовують 3%, українську, турецьку та англійську – 1,4%, російську, турецьку, українську та англійську – 1,2%, англійську, турецьку та російську – 0,6%, російську, англійську та українську – 0,3%, англійську та російську – 0,3%, кримськотатарську використовують – 0,3% респондентів, у 12,3% опитаних немає дітей. 1,2% зазначили, що спілкуватимуться з майбутніми дітьми тільки українською мовою, 2,9% опитаних не змогли відповісти на це запитання або ще не визначилися із мовою майбутніх дітей.

На запитання «Чи Ваші діти вільно володіють українською мовою?» отримали такі результати: 37% респондентів відповіли ствердно, 27% відпо-

віли «ні», у 2,9% респондентів діти маленькі і ще не розмовляють, у 1,8% опитаних діти розуміють українську мову але не розмовляють, 12,3% не мають дітей і 19% респондентів не змогли відповісти на це запитання.

Під час анкетування запропонували запитання «Яка мова домінує у Вашій сім'ї?». Згідно з результатами, 36,5% сімей розмовляють тільки турецькою мовою, 20,5% використовують тільки українську мову, 20% – російську, 11% – англійську; тільки 2% – українську та турецьку, 3,8% респондентів на однаковому рівні використовують українську, турецьку та російську мови; англійську та українську – 0,7%, турецьку та російську – 0,5%; 5% респондентів використовують турецьку, російську, англійську та українську залежно від ситуації, тому їм складно відповісти на це запитання.

Білінгвізм відрізняється від звичайного знання іноземних мов. Діти-білінгви починають говорити і думати одразу двома мовами. Вони можуть висловлювати думку однаково будь-якою з мов.

Висновки. Отже, білінгвізм, або двомовність, – складний соціолінгвальний феномен, що полягає в здатності людини висловлюватись двома мовами. Потреба дослідження цього явища актуалізувалась у період повномасштабного російського вторгнення в Україну, коли посилювались міграційні процеси, зросла кількість українців, які виїхали в інші країни, у тому числі й у Турецьку Республіку. У країні поселення національне самоусвідомлення нерозривно пов'язане з мовою. Наше дослідження підтверджує можливість співіснування української і турецької мов в міжетнічних українсько-турецьких сім'ях. Велика частина українських мігрантів у Турецькій Республіці намагається зберегти українську мову у своїх родинях, відчуває моральний обов'язок передавати її наступним поколінням. На підставі анкетування з'ясовано, що функціонування української мови у змішаних шлюбах великою мірою залежить від докладених зусиль матері. Основним українським мовним середовищем для дітей залишається сім'я. Засвоювати українську мову діти-білінгви мають змогу в суботніх і недільних школах, у дитячих літніх таборах при українських громадських організаціях.

Перспективу подальших студій вбачаємо у комплексному вивченні двомовності в сучасному комунікативному просторі Турецької Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Редьква М. Статус української мови в контексті багатомовності: деякі аспекти. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2020. №VIII/1. С. 147–155.
2. Малихіна О. Є. Основні підходи до дослідження проблеми білінгвізму. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2015. № 1. С. 106–109.
3. Совтис Н. М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 273–275.
4. Масенко Л. Т. Мова і політика. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Соняшник, 2004. 119 с.
5. Edwards J. Multilingualism. New York : Routledge. 1994. 256 p.
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ : *Українська енциклопедія*, 2000. 752 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 327 с.
8. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : Твори, 2020. 920 с.
9. Українська громада в Туреччині. *Посольство України в Турецькій Республіці*. URL : <https://turkiye.mfa.gov.ua/>
10. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 420 с.
11. Фецан Т. Статус української мови в біетнічних сім'ях Республіки Туреччини. *Франкофонія в умовах глобалізації і полікультурності світу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 37–41.
12. Фецан Т. Українська діаспора Турецької Республіки: проблеми мовної ідентичності. *Македонскиот јазик – извор на научни истражувања : зб. на труд. од Меѓун. научн. конф.* (Скопје, 19–20 окт., 2022 год.). Скопје, 2022. С. 65–269.
13. Білінгвізм. Як говорити з дітьми на двох мовах? *Вавка : блог*. URL: <https://bavkatoys.com/bilinhvizm.-yak-hovoryty-z-ditmy-na-dvokh-movakh/>
14. . Бувальцева О. Якою мовою заговорить дитина? *The Village*. URL : (https://www.village.com.ua/village/children/children/274031-bilingvy-children?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3HpAfVQGrJNt1cCI54CxF-sOB1bJ2cuVb37DyZUgYogJZ9tmWuSaZfa5s_aem_cJCFEuPCJxA-Bc48cUww1w&sfnsn=scwspmo)
15. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Черепенчук В., Манюк Х. Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. Львів, 2022. 315 с.
16. Головчак Н. І., Зінченко В. М., Письменна І. І. Роль лінгвістичних засобів у формуванні мовної політики в сучасному світі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Том 1. С. 66–73.